

Валентина Прокіп

До питання про передатування листів Лесі Українки

Листи Лесі Українки публікують від 1911 р.: ще за життя адресантки М. Павлик, упорядковуючи добірку «Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом», розмістив у ній разом кілька коротких кореспонденцій мисткині. Згодом чимало її епістолярних текстів було надруковано в наукових збірниках і в періодиці України й за кордоном. Відтоді світ побачило шість багатотомних видань творів письменниці, у чотирьох з яких значне місце посідає її листування (у 5-ти (Київ, 1951–1956), 10-ти (Київ, 1963–1965), 12-ти (Київ, 1975–1979) і 14-ти томах (Луцьк, 2021)); фундаментальна праця О. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970), в основі якої – мемуарні свідчення, документи, листування родини Драгоманових-Косачів, зокрема й Лесі Українки; окреме видання листів Лариси Косач-Квітки у 3-х томах (Київ, 2016–2018) тощо. Паралельно текстологи й упорядники працювали над датуванням кожного з віднайдених і підготовлених до друку епістолярних текстів, значна частина яких потребувала додаткового дослідження щодо цього питання. У статті окреслено загальні принципи датування (подекуди передатування) науковцями листів Лесі Українки й труднощі, пов'язані здебільшого з існуванням у тогочасному суспільстві подвійного літочислення (юліанського та григоріанського календарів) й з поодинокими механічними помилками в записі самих адресантів, зокрема й Лариси Косач-Квітки. Зосереджено увагу на окремих кореспонденціях письменниці, на прикладі яких показано принципи роботи текстолога над встановленням точної або орієнтовної дати написання тексту і важливість такої праці. У публікації йдеться про уточнення й виправлення датування деяких листів Лесі Українки, опублікованих із відповідними коментарями в Повному академічному зібранні творів письменниці в 14 томах. Стаття привертає увагу дослідників до порушеної проблеми, адже загалом датування (передатування) епістолярних текстів стає предметом дослідження науковців здебільшого принагідно.

Ключові слова: епістолярний текст, лист, адресантка, адресант, абсолютне (точне) датування, відносне (орієнтовне) датування, передатування.

Вступ

Нині в науковців не викликає жодного сумніву теза щодо важливості питання датування художнього, публіцистичного чи

епістолярного тексту письменника: дослідження будь-якого твору буде неповним без визначення точної або хоча б орієнтовної дати написання підготовленого до друку тексту. Без цього не може обійтися сьогодні також сучасна видавнича практика: хронологічний чи жанрово-хронологічний принцип розташування творів став загальноприйнятим і для критичних, і для науково-популярних видань, а упорядники здебільшого подають хоча б мінімальну інформацію про історію їхнього написання. Якщо ж ідеться про академічне зібрання, у якому приміткова база та науковий коментар мають бути найбільш повними, текстологу необхідно прикласти максимум зусиль, показати все своє вміння, аби встановити дату написання тексту й прокоментувати її. Здавалося б, досліднику епістолярної спадщини щодо цього поталанило найбільше, адже адресант в основному датував свої листи, начебто позбавляючи науковця необхідності розмірковувати над таким важливим питанням, однак не все так однозначно, особливо коли йдеться про епістолярій Лариси Косач-Квітки. Донині це питання лише принагідно висвітлювалося текстологами. Більшість із праць – це передмови до видань листів письменниці, де переважно подано загальну характеристику її епістолярію (Українка, 1951–1956; Українка, 1965; Українка, 1975–1979; Українка, 2016–2018), або ж короткі статті, які присвячено вивченню окремих листів мисткині, найчастіше виявлених напередодні й оприлюднених у цих же публікаціях (Варварцев, 1982; Мірошніченко, 2008). Значно рідше трапляються розвідки щодо питання датування окремих епістолярних текстів Лариси Косач-Квітки (Шацька, 2019). Цей аспект не було досліджено й у комплексній праці В. Святювця «Епістолярна спадщина Лесі Українки» (1981): упорядкувавши напередодні виходу монографії останній том видання «Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах» (Українка, 1975–1979: 12), автор здебільшого спрямував зусилля на вивчення теми зв'язків листів письменниці з її художньою творчістю, залишивши поза увагою проблеми джерелознавчо-текстологічного характеру.

Теоретичний базис

У статті не ставимо собі за мету проаналізувати всі епістолярні тексти Лесі Українки щодо датування, зупинимося лише на загальних тенденціях й виокремимо один із найбільш цікавих, на нашу думку, випадків, коли уточнена дата написання опублікованого раніше листа

драматургині дає можливість її біографам додати до життєпису мисткині деякі деталі її перебування в Європі, зокрема в Берні, у травні 1902 р. Для досягнення поставленої мети використано як загальнонаукові (спостереження, порівняння, аналіз, синтез, узагальнення тощо), так і конкретно-наукові методи дослідження, зокрема текстологічні.

Виклад основного матеріалу

Усі епістолярні тексти Лесі Українки щодо датування умовно можна поділити на три групи – датовані, недатовані й частково датовані¹, проте незалежно від категорії кожен із них щодо цього питання потребував ретельної дослідницької роботи, бо, як зазначав С. Рейсер, навіть авторське датування не завжди є абсолютним і в будь-якому випадку зобов'язує текстолога до контролю (Рейсер, 1978: 75). У цьому напрямку працювали упорядники практично всіх публікацій творчої спадщини Лариси Косач-Квітки, ретельно встановлюючи якнайточніші дати написання її текстів, зокрема й епістолярних. Ще 1911 р. М. Павлик, уперше оприлюднюючи деякі кореспонденції Лесі Українки в добірці «Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом», у примітці до її листа В. М. Крохмалю від 22.II.1895 щодо цієї дати в автографі зазначив: «Так виразно в моїй копії з 1896 р.; не находячи оригіналу, не знаю, чи й там так; але повинно бути „III” (марта)» (Павлик, 1911: 228). Звісно, досліднику варто бути особливо обережним із копіями: нерідко вони, особливо рукописні, можуть привести до хибних тверджень і висновків, але іноді через втрату оригіналу це єдина можливість ознайомитись із текстом (значна частина епістолярію Лесі Українки збереглася тільки завдяки копіям). У випадку ж зі згаданим вище листом до В. Крохмалю в автографі, очевидно, дату написання було вказано таки помилково – 22/II замість 22/III (Українка, 1895: 1).

Подібні описки в адресантки бували не раз. Про одну з них, наприклад, ідеться в розвідці А. Шацької «Датування і місце написання одного листа Лесі Українки» (Шацька, 2019). Дослідниця аргументовано доводить, що кореспонденцію, датовану Ларисою Косач 2 січня 1881 р., насправді написано в Києві роком пізніше,

---

¹ У листах раннього періоду Леся Українка, наприклад, не завжди вказувала повну дату написання, обмежуючись числом і місяцем, іноді днем тижня. У таких випадках текстологам й упорядникам попередніх видань довелося встановлювати їх за змістом тексту, поштовим штемпелем, почерком адресантки тощо.

тобто 2 січня 1882 р. У Повному академічному зібранні творів Лесі Українки в 14-ти томах цей лист із відповідними коментарями справедливо подано серед епістолярних текстів 1882 р. (Українка, 2021:11, 56; 452).

Найчастіше механічну помилку спостерігаємо в датуванні листів Лесі Українки, надісланих з-за кордону, коли письменниця вказувала в автографі подвійну дату – за юліанським і григоріанським календарями (на території Російської імперії, на відміну від Європи, до 1918 р. офіційно користувалися старим стилем). Наприклад, лист до О. Кобилянської Лесею Українкою датовано 12–24.III.1901 р. (Українка, 1901: 1), проте, очевидно, його написано 12 (25) березня 1901 р.: різниця між календарями у XX ст. становила 13 днів, тоді як роком раніше (1900) – 12. Таку ж неточність, приміром, Леся Українка допустила й у листі до І. Франка від 9 (22) серпня 1903 р., зазначивши на першій сторінці іншу дату – «9–21.VIII.1903» (Українка, 1903: 47). Очевидні описки в обох текстах виправлено текстологами ще в попередніх виданнях, щоправда, без обґрунтування, у першому випадку навіть без застереження (Українка, 1975–1979: 11, 216; 433). Зрештою, правильно встановити подвійну дату адресантці іноді було не так просто: крім різниці в календарях, треба було врахувати, наприклад, чи високосний рік, пам'ятати про кількість днів у кожному місяці тощо. До речі, не раз саме з цієї причини Леся Українка затримувалася з привітаннями рідних: «Люба Лілея, я не поздоровила тебе з іменінами, бо різні стилі календарні збили з толку» (Українка, 2021: 13, 124).

Подвійне літочислення кінця XIX – початку XX ст. викликає чи не найбільше труднощів у текстолога, який працює з епістолярієм Лесі Українки. Уже починаючи з поїздки у Відень через Львів, тобто з 1891 року, письменниця використовувала для датування власної кореспонденції різні або ж відразу обидва календарі, залежно від адресата, місця написання листа, терміну мандрівки тощо. Якщо спочатку вона вживала для цього григоріанський календар не так часто, здебільшого адресуючи листи в Європу, якою для неї був і Львів, то під час своїх наступних довготривалих подорожей в основному переходила на григоріанський календар або ж датувала кореспонденцію подвійно. З'ясувати, про який саме стиль у конкретному листі письменниці йдеться, нерідко дуже складно. Чудово, якщо зберігся конверт (приміром, так було з окремими

текстами, адресованими О. Кобилянській) або ж це була листівка, на якій чітко видно поштовий штемпель. У більшості випадків встановити, за яким календарем датовано лист, можливо лише за поштовим штемпелем конверта і поодинокими відповідями адресатів, якщо такі збереглися (наприклад, іноді у випадку з листами до М. Павлика, який мав звичку збирати свої ж кореспонденції для власного архіву), або ж за змістом. У зв'язку з цим, зокрема, в 14-томному зібранні творів Лесі Українки датування низки листів уточнено. Як наслідок, деякі тексти переставлено на відповідне місце в хронологічному порядку. У кожному випадку зазначено попереднє датування дослідників і вказано підстави для його зміни. Приміром, у книзі О. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості», ймовірно, помилково не враховано, що літочислення в Болгарії велося за юліанським календарем до 31.03.1916 р. Це спричинило кілька помилок у датуванні листів письменниці того періоду й у самому виданні, і в наступних публікаціях науковців, які використовували «Хронологію...» як джерело.

Але найскладніше текстологу, коли йдеться про недатований лист або епістолярний текст, що зберігся без початку чи фрагментарно. Допомогти досліднику в цьому випадку може поштовий штемпель, примітка адресата про дату отримання (як відомо, так іноді робив М. Грушевський, О. Маковей), датування листів і дописок на звороті та, без сумніву, сам зміст. Один із таких автографів зберігається в Слов'янській бібліотеці у Празі (Ф.Т-LU1. Од. зб. 39), датований у фондах 5 травня 1902 р. Це дописка Лесі Українки до листа невідомого адресанта М. Кривинюку, яку вперше опублікувала в «Хронології...» Ольга Косач-Кривинюк (Косач-Кривинюк, 1970: 620–621). Упорядниця, відповідно до принципів видання, датувала його за юліанським календарем – 22 квітня 1902 р. Таку ж дату подано в праці М. Мороза «Літопис життя та творчості Лесі Українки» (Мороз, 1992: 326). В обох виданнях не було зазначено місце написання, що потребувало додаткового з'ясування. Викликав неабиякі сумніви щодо датування і сам короткий, проте багатослівний зміст тексту¹:

Дорогий брате! Оце додаю Вам скільки слів, а довгий лист мій все ще in spe², бо я сьогодні почувуюся втомлено та й іритуюся тим,

---

¹ Текст листа Лесі Українки подано з дотриманням правопису адресантки.

² Сподіваний, у надії (лат.).

що нічого виразного з проф. Sahli поки що не виходить.

Сподіваюсь, Ви досі маєте вже всю коректу. Я хотіла зкоррегувати сама (досі було б вже скінчено) і вже взяла коректу до своїх паперів, та К[узьма]¹, отримавши Вашу грізну інструкцію, забрав її назад від мене і тепер справа знов “поза сферою мого безпосереднього впливу”. Однак пишіть мені, чи не можу що зробити, поки тут, — з охотою зроблю.

Тим часом будьте здорові. Стискаю руку Вашу.

Леся (Лист до М. Кривинюка, 1902: 4)

Текст дописано до російськомовної кореспонденції, датованої 5/V.02. Поряд запис червоним олівцем, зроблений рукою О. Косач-Кривинюк, – 22/IV. Лист, у якому йдеться про конспіративні справи, ще потребує додаткового вивчення істориків, як і з’ясування прізвища адресанта, з яким Лариса Косач познайомилася і, очевидно, як мінімум, кілька днів спілкувалась у Швейцарії²:

5/V.02

Дорогой М [ихаил] В[асильевич]!

Начну с изліяній. Не смотря на наше сравнительно краткое знакомство мнѣ Вас не достаает.

Отчего от Вас еще нѣтъ письма? К[а]к кончилось дѣло Ив[ана]³? Если хорошо и если он не захватил то нужно бы Вам погхатъ. Да и вообще если Вы не очень заняты то с’гздите туда и выясните во 1-х вопрос о платѣ и во вторых необходимо узнать к[а]к часто и сколько приблизительно он может выработать. Очень выяснитъ вопрос о скорости. Можно ли устроить так, чтобы через 4-5 послѣ того, к[а]к ему доставлен будет материал, он все окончательно приготовил. Получали ли письма от прикащика и что он пишет? Вы всегда сообщайте содержание писем прикащика.

Когда Вы собираетесь угхатъ и расчитываете ли потом вернуться в Л[ьвов]? Наши дума[ю]т послатъ в Л[ьвов] одну госпожу, когда Вы будете собираться угзжатъ. Полагаете ли Вы, что это нужно?

¹ Йдеться про Ляхоцького Антона (Антіна) Михайловича (псевдонім Кузьма; [1853]–1918) – політичного емігранта з Росії, співзасновника і видавця «Української друкарні» в Женеві, де було опубліковано понад 100 видань українською та російською мовами, зокрема збірники «Громада» й деякі брошури Групи УСД; давній приятель М. Драгоманова і Лесі Українки.

² Подаємо повний текст листа невідомого адресанта з дотриманням його правопису (окремі механічні помилки та описки виправлено без застереження). Авторські скорочення розшифровуємо в квадратних дужках.

³ Встановити особу не вдалося.

Получили ли Вы 25 гульд[енов]? Имъете ли извѣстія от Ваших из К[иева]? От этого телеграммы нет значит скверно. Его очень ругают за то, что он так поступил т[ак] к[а]к у него были оказывається спѣшныя порученія. От предидущаго получаютъ извѣстія и он очевидно рѣшил немного попутешествовать там.

Нагрудники вы вѣрно получили и ругаете вѣрно за то что они недостаточно изящны. Но я их купил второпях перед самым от'ѣздом и выбирал их Кос.¹ Впрочем если темн. суждено погибнуть то он погибнет не смотря на неизящныя воротники у [Ко]с.

Пишу у панны Леси, которая явилася третьяго дня к В. С.² через 15 минут послѣ моего пріѣзда. Вчера были с ней на русском балу. Рѣдко встрѣчал такого симпатичного умного и разносторонняго человѣка. Ей вѣрно придется прожить здѣсь нѣсколько дней пока профес. ее примет. Здоровья ея по ея словам недурно.

Я остаюсь здѣсь до слѣдующаго воскресенья. Отвѣтьте пожалуйста немедленно. Мой горячій привѣт вѣсь товарищам и в особенности Ст.³ Не забывайте меня и в Нью-Йоркѣ. Крѣпко обнимаю Вас.

Ваш [Я.]⁴

Бываете ли у П[авлика]? Что Вы предприняли по поводу водевиля? Не откладывайте дѣла в долгій ящик и дѣйствуйте энергично. У П[авлика] кажется имѣются знакомые, кот[орые] смогут повліять на директора театра. Всего хорошего.

NB Получились ли вещи из Черн[овцов]? Если нѣтъ то напишите немедленно (т[о] е[сть] попросите П[авлика?]) к[а]к мы условились. Да, нужно также узнать не может ли сынъ Ив[ана] замѣнить его, если Ивана на цѣлый мѣсяц⁵. Когда госпожа явится перед Вашим от'ѣздом к Вам, то она передаст условленный знак. Я однако не увѣрен запомнил ли я его дословно. Поэтому не обращайтесь вниманія,

---

¹ Встановити особу не вдалося.

² Встановити особу не вдалося.

³ Можливо, йдеться про Стешенка Івана Матвійовича (1873–1918) – українського громадсько-політичного діяча, літературознавця, письменника, перекладача, політика та урядовця УНР. За деякими джерелами, 1896 р. у Києві разом із Лесею Українкою заснував Групу УСД, на той час займався збиранням коштів для фінансування видань цієї соціал-демократичної спілки.

⁴ Встановити особу адресанта не вдалося, підпис нерозбірливий.

⁵ ...если Ивана на цѣлый мѣсяц. – У цьому реченні, очевидно, пропущено слово; імовірно, «заберуть», «арештують», «відрядять» тощо.

если будет маленькая неточность (Лист до М. Кривинюка, 1902: 1–4).

Зміст обох епістолярних текстів свідчить, що адресанти на час написання листа перебували в Берні, де тоді й практикував відомий швейцарський лікар Герман Салі (1856–1933) – автор підручника про клінічні методи дослідження (1894) й фундаментальної праці, присвяченої питанням імунітету у хворих туберкульозом та застосуванню туберкуліну в їх лікуванні (1906): упродовж 1888–1929 рр. професор працював тут на посаді ординатора (головного лікаря) університетської клініки внутрішньої медицини. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у цьому європейському місті також мешкало чимало емігрантів з Росії. Наприклад, у листі до Лідії Драгоманової-Шишманової від 1 (14) травня 1902 р. Леся Українка згадувала Хаїма Осиповича Житловського – відомого публіциста і політичного діяча, доктора філософії, лідера і теоретика Соціалістичної єврейської робітничої партії (1905): напередодні своєї поїздки в Швейцарію письменниця просила кузину писати їй у Берн на його адресу Ціглерштрассе, 35 і додавала: «Се я вже збираюсь виїздити з Сан-Ремо. Думаю виїхати 20.V (значить, поки сей лист до тебе дійде, я вже виїду)» (Українка, 2021: 13, 109). Таким чином, 22 квітня (5 травня) 1902 р. Леся Українка була ще в Сан-Ремо і тільки планувала майбутню подорож.

Коли ж написано лист із Берна? Очевидно, 25 (за н. ст.) травня 1902 р., тобто 12 (25).05.1902 р. виправивши механічну помилку невідомого адресанта (25 замість 5), можемо чітко прослідкувати подальшу хронологію подій. Уже 28 (за н. ст.) травня 1902 р., тобто через кілька днів, Леся Українка в листі до М. Кривинюка з Цюриха розповіла йому про свою поїздку в Берн і консультацію в професора Салі, яка відбулася напередодні: «Я вам хутко пришлю телеграму, куди подамся з Цюриха. Можливо, що я ще й надовше лишуся в Швейцарії, принаймі так радив Sahli» (Українка, 2021: 13, 114). Про 27 (за н. ст.) травня 1902 року як кінцеву дату свого перебування в Берні Лариса Косач-Квітка згадувала також у листі до М. Кривинюка від 7 (20) травня 1902 р.: «Завтра буду в Женеві, позавтраму в Берні, де маю лишитись до 27» (Українка, 2021: 13, 113).

Уточнення щодо дати і місця написання цього листа дало можливість упорядникам 14-томного зібрання творів Лесі Українки знайти його відповідне хронологічне місце і розкрити авторське

скорочення *К.* як *Кузьма* (Українка, 2021: 13, 114). Очевидно, йдеться про Антона Ляхоцького, з яким письменниця напередодні зустрічалася в Женеві у видавничих справах Групи УСД. Лист невідомого адресанта, знайомого Лариси Косач-Квітки, – матеріал для майбутніх досліджень: він розкриває деякі деталі поїздки Лесі Українки в Берн у травні 1902 р. й додає нові штрихи до її життєпису.

Однак найскладніше встановити точну (висловлюючись термінологією текстологів, абсолютну (Нечаєва, 1962: 173)) або ж хоча б відносну (орієнтовну) дату написання недатованого епістолярного тексту. Загалом, за підрахунками науковців, такою є до 30 відсотків кореспонденції будь-якого адресанта (Гирич, Ляхоцький, 2000: 25), зокрема і Лесі Українки. До того ж більшість її листів збереглася без конвертів, окремі з невиразними поштовими штемпелями, які здатні були б істотно полегшити роботу дослідників. За таких умов текстологові потрібно датувати лист за змістом, оперуючи фактами та спираючись на інформацію щодо порушених тем, і таким чином знайти для нього відповідне місце в публікації серед датованих текстів. Іноді відносна дата вказується за допомогою виразів «не раніше ніж» чи «не пізніше ніж» або ж зазначається певний період, коли лист міг бути написаний. Процес датування таких текстів складний. Один дослідник може звернути увагу на одні деталі, інший – на інші. Кожен, крім того, інтерпретує їх по-своєму. З часом з'являються і нові розвідки, окремі деталі, здатні інформаційно допомогти текстологу в роботі. Як приклад, варто згадати один із листів Лесі Українки до І. Франка із Буркута, де письменниця разом із Климентом Квіткою перебували влітку 1901 р. [Українка, 2021: 12, 390]. У 12-томному виданні 1975–1979 рр. упорядники датували його орієнтовно – між 4 і 14 серпня (за н. ст.) 1901 р. (Українка, 1975–1979: 11, 265; 442). Завдяки змісту кореспонденції й новим дослідженням про Буркут початку ХХ ст., зокрема про роботу поштового відділення регіону, вдалося встановити, що лист написано не раніше ніж 7 серпня (за н. ст.) 1901 р. В академічному зібранні творів Лесі Українки у 14-ти томах подано наступний коментар: «Датується орієнтовно — за змістом листа на підставі згадки про недавній виїзд із Буркута І. Франка, М. Міхновського, Л. Кульчицького та фрази “почтарь наганяє” (пошту приносили й забирали в понеділок, середу та п’ятницю; найближча після виїзду гостей дата припадає на середу 25 липня (7 серпня) 1901 р.)» (Українка, 2021: 12, 585). До такої ж

думки схиляються дослідники Євген та Оксана Нахліки: «Як свідчить фраза в листі “почтарь наганяє”, Леся Українка написала його того-таки дня, коли одержала відпис від О. Кобилянської, згаданий у листі; оскільки пошта в Буркут із Жабйого приходила (й відходила) у понеділок, середу й п’ятницю, то Леся Українка написала цього листа до Франка не раніше, ніж у середу 7 серпня, а ймовірно, пізніше – у п’ятницю 9 серпня, понеділок 12 серпня або в середу 14 серпня» (Є. Нахлік, О. Нахлік, 2020).

Наукова новизна

Дана публікація покликана привернути увагу науковців до проблеми датування епістолярних текстів Лесі Українки й спонукатиме їх до нових досліджень. Уперше оприлюднено лист невідомого адресанта М. Кривинюка, знайомого драматургині. Його зміст, уточнене місце і дата написання доповнюють деталі поїздки Лариси Косач-Квітки у Берн навесні 1902 р.

Висновки

У передмові до книги Л. Мірошниченко «Леся Українка. Життя і тексти» М. Коцюбинська писала: «Навіть нескінченно мала величина в тексті може обрости значущими смислами, стати отим чарівним ключиком від заповідних дверей» (Коцюбинська, 2011: 9). Іноді й уточнене датування листа письменниці є таким «ключиком», що дає можливість наблизити нас усіх до істини, бо ж Повне академічне зібрання творів Лесі Українки в 14-ти томах ставить лише три крапки в процесі пізнання цієї істини.

Література

- Варварцев, М. (1982). Флорентійська знахідка: лист Лесі Українки. *Радянське літературознавство*, 4, 63–67.
- Гирич, І., Ляхоцький, В. (2000). *Видання україномовних епістолярних джерел кінця ХІХ – середини ХХ ст.* Методичні рекомендації. Київ: Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
- Косач-Кривинюк, О. (1970). *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк: Видавнича Спілка «Гомін України».
- Коцюбинська, М. (2011). Кризь магічний кристал тексту. *Мірошниченко Л. Леся Українка. Життя і тексти*. Київ: Смолоскип, 7–16.
- [Лист до М. Кривинюка від 12 (25) травня 1902 р.]. (1902). *Слов’янська бібліотека при Національній бібліотеці Чеської Республіки в Празі*. Ф. Т-LU1. Од. зб. 39.

- Мірошниченко, Л. (2008). Невідомі автографи Лесі Українки. *Слово і час*, 1, 72–78.
- Мороз, М. (1992). *Літопис життя та творчості Лесі Українки*. Київ: Наукова думка.
- Нахлік, Є., Нахлік, О. (2020, Липень 21). Франко і Міхновський: перетини траєкторій. *Збруч*. Відновлено з <https://zbruc.eu/node/99151>.
- Нечаева, В. (Ред.). (1962). *Основы текстологии*. Москва: Издательство АН СССР.
- Павлик, М. (Ред.). (1911). Лярісса Косач до післанця від Мик. Ковалевського. *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)*. (Т. 8, 228–229). Чернівці: Руська Рада.
- Рейсер, С. (1978). *Основы текстологии*. Ленинград: Просвещение.
- Святовец, В. (1981). *Епістолярна спадщина Лесі Українки*. Київ: Вища школа.
- Українка, Леся. (1951–1956). *Зібрання творів* (Т. 1–5). Київ: Державне видавництво художньої літератури.
- Українка, Леся. (1965). *Зібрання творів* (Т. 1–10). Київ: Дніпро.
- Українка, Леся. (1975–1979). *Зібрання творів* (Т. 1–12). Київ: Наукова думка.
- [Українка, Леся. (1895, Березень 22 (Квітень 3)). Лист до В. Крохмалю]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 2. Од. зб. 1544.
- [Українка, Леся. (1903, Серпень 9 (22)). Лист до І. Франка]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 3. Од. зб. 1635.
- [Українка, Леся. (1901, Березень 12 (25)). Лист до О. Кобилянської]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 14. Од. зб. 880.
- Українка, Леся. (2016–2018). *Листи* (Т. 1–3). Київ: Комора.
- Українка, Леся. (2021). *Повне академічне зібрання творів* (Т. 1–14). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Шацька, А. (2019). Датування і місце написання одного листа Лесі Українки. *Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія* (Т. XIII/XIV, 67–70). Київ: К.І.С.

References

- Varvartsev, M. (1982). Florentiiska znakhidka: letter Lesi Ukrainky. *Radianske literaturoznavstvo*, 4, 63–67. [in Ukrainian]
- Hyrych, I., Liakhotskyi, V. (2000). *Vydannia ukrainomovnykh epistoliarnykh dzherel kintsia XIX – seredyny XX st., Metodichni rekomendatsii*. Kyiv: Ukrainyskyi derzhavnyi naukovo-doslidnyi instytut arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva, Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hryshevskoho NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
- Kosach-Kryvnyiuk, O. (1970). *Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosty*. New York: Vydavnycha Spilka "Homin Ukrainy". [in Ukrainian]

- Kotsiubynska, M. (2011). Kriz mahichnyi krystal tekstu. *Miroshnychenko, L. Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty*. Kyiv: Smoloskyp, 7–16. [in Ukrainian]
[Letter to M. Kryvyniuk] (1902, May 12 (25)). [Manuscript]. Slavic Library at the National Library of the Czech Republic in Prague (Fund T LU1, Folder 39). Prague, Czech Republic. [in Ukrainian]
- Miroshnychenko, L. (2008). Nevidomi avtohrafy Lesi Ukrainky. *Slovo i Chas*, 1, 72–78. [in Ukrainian]
- Moroz, M. (1992). Litopys zhyttia ta tvorchosti Lesi Ukrainky. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
- Nahlik, Ye., Nahlik, O. (2020, July 21). Franko i Mihnovskyyi: peretyny traiektorii. *Zbruch*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/99151>. [in Ukrainian]
- Nechaeva, V. (Ed.). (1962). *Osnovy tekstologii*. Moscow: Izdatelstvo AN SSSR. [in Russian]
- Pavlyk, M. (Ed.). (1911). Larysa Kosach to poslantsia Myk. Kovalevskii. *Perepyska Myhaila Drahomanova z Myhailom Pavlykom (1876–1895)*. (Vol. 8, 228–229). Chernivtsi: Ruska Rada. [in Ukrainian]
- Reiser, S. (1978). *Osnovy tekstologii*. Leningrad: Prosveshhenie. [in Russian]
- Sviatovets, V. (1981). *Epistoliarna spadshchyna Lesi Ukrainky*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian]
- Ukrainka, Lesia. (1951–1956). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 1–5). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo hudozhnoi literatury. [in Ukrainian]
- Ukrainka, Lesia. (1965). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 1–10). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
- Ukrainka, Lesia. (1975–1979). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 1–12). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
- [Ukrainka, Lesia. (1895, March 22 (April 3)). Letter to V. Krohmal]. [Manuscript]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 2, Folder 1544). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
- [Ukrainka, Lesia. (1903, August 9 (22)). Letter to I. Franko]. [Manuscript]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 3, Folder 1635). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
- [Ukrainka, Lesia. (1901, March 12 (25)). Letter to O. Kobylinska]. [Manuscript]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 14, Folder 880). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
- Ukrainka, Lesia. (2016–2018). *Lysty* (Vol. 1–3). Kyiv: Komora. [in Ukrainian]
- Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (T. 1–14) [Complete academic collection of works]. Lutsk: Volynskyyi Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky. (in Ukrainian)
- Shatska, A. (2019). Datuvannia i mistse napysannia odnogo lysta Lesi Ukrainky. *Spadshchyna: Literaturne dzhereloznavstvo, tekstolohiia* (Vom. XIII/XIV, 67–70). Kyiv: K.I.S.

Valentyna Prokip. On the Issue of Re-dating Lesya Ukrainka's Letters.

Lesya Ukrainka's letters have been regularly published since 1911. Still, in the lifetime of the addressee, M. Pavlyk, compiling selection of *Correspondence of Mykhailo Drahomanov with Mykhailo Pavlyk*, included to it some short letters of the poetess. Subsequently, many of her epistolary texts were published in scientific collections and periodicals in Ukraine and abroad. Since then, six multi-volume editions of the writer's works have been published, in four of which a significant place is occupied by her correspondence, namely in 5-volume edition (Kyiv, 1951–1956); in 10-volume edition (Kyiv, 1963–1965); in 12-volume edition (Kyiv, 1975–1979); in 14-volume edition (Lutsk, 2021)). Fundamental work *Lesya Ukrainka: Chronology of Life and Creativity* (New York, 1970) by O. Kosach-Kryvyniuk, elucidates memoirs, documents, correspondence of the Drahomanov-Kosach family, including Lesya Ukrainka's letters. Lesya Ukrainka's correspondence also occupies a significant part in a separate 3-volume edition of Larysa Kosach-Kvitka's letters (Kyiv, 2016–2018). At the same time, textologists and compilers worked hard on the correct dating of each of the epistolary texts found and prepared for publication, much of which required additional research on the issue of dating. The article focuses on the general principles used by the researchers when dating (sometimes re-dating) Lesya Ukrainka's letters and the difficulties caused mostly by the existence of double chronology (Julian and Gregorian calendars) in the society of that time and some rare mechanical errors in the addressees' notations, including Larysa Kosach-Kvitka. The author concentrates on the individual correspondence of the writer. The case study of individual letters helps to reveal the principles of a textologist's work on establishing the exact or approximate date of when the text was written and show the importance of such work. The publication is about clarifying and correcting the dating of some of Lesya Ukrainka's letters, published with relevant comments in the Complete Academic Collection of the Writer's Works in 14 volumes. The article attracts the attention of researchers because, in general, the issue of dating (re-dating) epistolary texts is an occasional subject of the studies.

Keywords: epistolary text, letter, addressee, absolute (exact) dating, relative (approximate) dating, re-dating.

Прокіп Валентина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, <https://orcid.org/0000-0002-4443-7090>; prokipvalentina74@gmail.com